Юридичні науки

УДК 343.1:343.575(477)

Сальніков Олександр

Salnikov Oleksandr

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ, ДОКАЗОВІ СТАНДАРТИ ТА ВЕКТОРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

PROCEDURAL ASPECTS OF CRIMINAL PROCEEDINGS ON ILLICIT DRUG TRAFFICKING IN UKRAINE: LEGAL MECHANISMS, EVIDENTIARY STANDARDS, AND AREAS FOR IMPROVEMENT

Анотація. *У статті систематизовано процесуальні механізми, що функціонують на стадіях досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів в Україні. На основі аналізу норм Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, практики Верховного Суду та показників судочинства за 2023 рік досліджено специфіку застосування негласних слідчих (розшукових) дій під час формування доказової бази, методичні засади доведення умислу на збут, а також обмеження чинного регулювання наркополітики. Сформульовано систему пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання та судової практики. Усі висновки ґрунтуються виключно на чинних нормативно-правових актах, судових рішеннях та оприлюднених публікаціях.*

Ключові слова: *незаконний обіг наркотичних засобів, досудове розслідування, негласні слідчі (розшукові) дії, контрольована закупка,*

контрольована поставка, доказування умислу на збут, оцінка доказів, процесуальні гарантії, наркополітика, судовий розгляд.

Summary. *The article systematizes the procedural mechanisms that operate at the pretrial investigation and trial stages of criminal proceedings concerning illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, and their analogues in Ukraine. Based on an analysis of the provisions of the Criminal Code and the Criminal Procedure Code of Ukraine, the case law of the Supreme Court, and court statistics for 2023, the study examines the specifics of using covert investigative (search) actions to build the evidentiary base, the methodological principles of proving intent to sell, and the limitations of current drug policy regulation. A set of proposals for improving legal regulation and judicial practice is formulated. All conclusions are based exclusively on current regulations, court decisions, and published materials.*

Key words: *illicit drug trafficking, pretrial investigation, covert investigative (search) actions, controlled purchase, controlled delivery, proving intent to sell, evaluation of evidence, procedural safeguards, drug policy, trial.*

Вступ. Серед усіх категорій кримінальних проваджень справи про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів вирізняються тим, що в одному правовому просторі зіштовхуються протилежні інтереси: з одного боку – імператив держави охороняти здоров'я громадян, їхню безпеку та суверенітет на кордоні, з іншого – індивідуальні права на таємницю кореспонденції та зв'язку, на недоторканність особистого життя і на належну захисну допомогу. Процесуальне вирішення проваджень, кваліфікованих за ст. 307–311 Кримінального кодексу України [2] мають відмінності, яких не спостерігається, наприклад, у справах про майнові

злочини: для збору доказів тут необхідні негласні слідчі (розшукові) дії, діє таємниця досудового розслідування, а найскладнішим залишається доведення мети збуту – ознаки, що розмежовує діяння за ст. 307 КК від діяння за ст. 309 КК, де санкція суттєво м'якша [2].

Для фахівця з державного управління та наркополітики значення цих проваджень не вичерпується їхньою часткою в загальній структурі зареєстрованих правопорушень. Процесуальні механізми самі по собі є інструментами державної політики у сфері протидії наркотикам: правила затвердження негласних дій, підстави обмеження прав учасників провадження, форми судових рішень. Їхній зміст водночас визначає й результативність розслідування, й рівень довіри до адміністрування правосуддя.

Метою роботи є систематизація процесуальних аспектів розгляду справ щодо незаконного обігу наркотичних засобів, виявлення вразливих місць у чинному регулюванні та формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства і судової практики. Для досягнення мети поставлено такі завдання: окреслити правове поле кримінально-правового та процесуального регулювання; проаналізувати специфіку застосування негласних слідчих (розшукових) дій у ході досудового розслідування; з'ясувати позицію Верховного Суду щодо доведення умислу на збут; оцінити стан регулювання наркополітики станом на 2024 рік; окреслити проблеми та напрями розвитку законодавства.

Методологічну основу дослідження становлять формально-правовий метод (аналіз положень Конституції України [1], Кримінального кодексу [2], Кримінального процесуального кодексу [3]), порівняно-правовий метод (з урахуванням стандартів міжнародних договорів, зокрема Віденської конвенції 1988 року [12], та європейських документів у сфері протидії наркотикам [11]),

статистичний метод (дані за 2023 рік [16, 20]) і метод аналізу судової практики (правові позиції Верховного Суду [13], узагальнення практики судів першої інстанції [14]).

1. Нормативний фундамент протидії незаконному обігу наркотичних засобів

1.1. Кримінально-правова складова

Основою кримінально-правової відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів є ст. 307 КК. Конструкція цієї статті передбачає поступове збільшення санкцій залежно від тяжкості обставин; її структуру та санкції узагальнено в таблиці 1 [2].

Таблиця 1

Структура та санкції ст. 307 КК України

№	Ознаки діяння	Санкція
1	Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	Позбавлення волі на строк від 4 до 8 років
2	Вчинення злочину повторно, за попередньою змовою групою осіб, із залученням неповнолітнього, збут у місцях масового перебування громадян або в місцях позбавлення волі, збут речовин у великих розмірах чи особливо небезпечних речовин або вчинення злочину особою, яка раніше вчинила одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 308–310, 312, 314, 315, 317 КК	Позбавлення волі на строк від 6 до 10 років з конфіскацією майна
3	Вчинення злочину організованою групою, в особливо великих розмірах, із залученням малолітнього або щодо малолітнього	Позбавлення волі на строк від 9 до 12 років з конфіскацією майна
4	Добровільна здача речовин, вказання джерела їх придбання, сприяння розкриттю злочинів, передбачених цією статтею	Звільнення від кримінальної відповідальності

Ключовим для судової практики є чітке відокремлення діянь, кваліфікованих за ст. 307 КК, від діянь за ст. 309 КК, де той самий набір дій (виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання) вчиняється без мети збуту. Перша частина ст. 309 КК передбачає штраф від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виправні роботи, пробаційний нагляд або обмеження волі й охоплює, зокрема, придбання та зберігання наркотичного засобу для особистого споживання, тоді як четверта частина звільняє від кримінальної відповідальності особу, яка добровільно звернулася до лікувального закладу та розпочала лікування від наркоманії. Змінами 2023 року (Закон України від 23.08.2023 № 3342-IX) переглянуто санкції за цими складами злочинів, зокрема з урахуванням інституту пробаційного нагляду як альтернативного виду покарання [2; 8].

Основні суміжні склади злочинів криміналізовано в інших статтях. Стаття 310 КК карає посів або вирощування снотворного маку чи конопель: невеликі кількості – штрафом, пробаційним наглядом або обмеженням волі, а значні кількості чи вирощування з метою збуту – позбавленням волі на строк від трьох до семи років. Стаття 311 КК передбачає відповідальність за незаконні дії з прекурсорами; незаконний збут прекурсорів карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. Стаття 308 КК охоплює викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (позбавлення волі на строк від трьох до шести років) [2]. Межу між кримінальним злочином і адміністративним правопорушенням проводить «невеликий розмір» речовини, яку придбали або зберігали без мети збуту: таке діяння кваліфікують за ст. 44 Кодексу України

про адміністративні правопорушення, а відповідні матеріали передаються на розгляд дізнавача або судді [14].

Процесуальне поле утворено Кримінальним процесуальним кодексом України [3]. Для справ щодо обігу наркотиків важливі дві групи норм. Перша – організація досудового розслідування: строки (ст. 219), недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування (ст. 222), зупинення (ст. 280), розшук підозрюваного (ст. 281), завершення розслідування та складання обвинувального акта (ст. 283–293). Друга – збирання доказів особливими методами: розділ КПК про негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 246–275), зокрема підстави їх проведення (ст. 246), зняття інформації з електронних комунікаційних мереж і електронних інформаційних систем (ст. 263, 264), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269), моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1), контроль за вчиненням злочину (ст. 271), виконання спеціального завдання (ст. 272), використання конфіденційного співробітництва (ст. 275) [3].

1.2. Політичні рамки та міжнародний вимір

Станом на 2024 рік нормативний каркас національної наркополітики має такий склад. Перш за все, це базові акти – Закони України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15.02.1995 № 61/95-ВР та «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 07.03.1995 № 63/95-ВР, які визначають правові та організаційні засади державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також заходи протидії їх незаконному обігу [4]; поряд із ними діє Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770 «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [5]. Стратегічним орієнтиром була Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до

2020 року, схвалена постановою КМУ від 28.08.2013 № 735-р [6]. Строк дії цієї стратегії закінчився у 2020 році, а станом на 2024 рік її заміну ще не прийнято: нормативна база наркополітики фактично перебуває у «проміжному стані», що є окремою проблемою (розділ 4).

Міжнародний вимір станом на 2024 рік формується двома процесами. Перший – розширення світового ринку наркотиків. За даними Світового звіту про наркотики 2024 року (UNODC), кількість людей, які вживали незаконні наркотики, зросла до 292 мільйонів у 2022 році – на 20 відсотків більше, ніж за десятиліття; канабіс залишається найбільш поширеним засобом (228 мільйонів вживачів), далі йдуть опіоїди (60 мільйонів), амфетаміни (30 мільйонів), кокаїн (23 мільйони) та екстазі (20 мільйонів) [9, 10]. Водночас 64 мільйони людей страждають на розлади, пов'язані з вживанням наркотиків, і лише кожен одинадцятий з них отримує лікування; у країнах з високим доходом поява нітазенов – синтетичних опіоїдів, які можуть бути потужнішими за фентаніл, – пов'язана зі зростанням смертей від передозування [10]. На світову динаміку пропозиції 2023 року суттєво вплинули різке падіння виробництва опію в Афганістані (на 95 відсотків порівняно з 2022 роком) та зростання виробництва в М'янмі (на 36 відсотків) [10].

Другий процес – зміщення акценту на захисті здоров'я. Звіт окреслює право на здоров'я осіб, які вживають наркотики, як міжнародно визнаний стандарт [10], а стратегія Європейського Союзу у сфері протидії наркотикам (2012/C 368/01) поєднує обмеження пропозиції зі зниженням попиту та наданням медичної допомоги [11]. Україна є учасницею Віденської конвенції 1988 року [12]; її зобов'язання – зокрема боротьба з незаконним виготовленням і міжнародним обігом наркотичних засобів – реалізуються

через національне законодавство, а саме Закон 1995 року [4] та норми Кримінального кодексу і Кримінального процесуального кодексу [2; 3].

2. Процесуальна специфіка досудового розслідування справ щодо незаконного обігу наркотичних засобів

2.1. Режим таємниці досудового розслідування

Значна частина справ про обіг наркотиків розслідується в режимі таємниці. Ст. 222 КПК закріплює заборону розголошення відомостей про досудове розслідування; коло осіб, яким надано доступ до таких відомостей, та порядок їх використання визначає прокурор або слідчий на підставі рішення керівника органу досудового розслідування чи керівника органу дізнання [3]. Такий режим обґрунтовано природою злочину: обіг наркотичних засобів зазвичай відбувається в закритих групах, учасники яких зацікавлені в приховуванні складу групи та джерел речовин, а розкриття факту розслідування на ранніх стадіях може призвести до знищення доказів або схову підозрюваних.

Водночас наслідки такого режиму не зводяться лише до обмежень. Кодекс водночас гарантує підозрюваному й обвинуваченому право ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування (ст. 317), а завершення розслідування супроводжується наданням копії обвинувального акта (ст. 293) [3]. Модель така: під час розслідування доступ до інформації обмежений, а на момент готовності справи до суду він повністю відкривається. Для справ за ст. 307 КК ця модель має принципове значення: саме на етапі ознайомлення з матеріалами захист отримує можливість оцінити законність негласних дій і подати клопотання про визнання доказів недопустимими (ст. 87–89 КПК) [3].

2.2. Негласні слідчі (розшукові) дії як ключовий доказовий інструмент

Специфіка доказування діянь за ст. 307 КК полягає в тому, що збут зазвичай не відбувається відкрито: угоди укладають через посередників, дистанційно, у місцях, не призначених для продажу, а продавець не ідентифікує себе. Прямі докази (показання продавця чи покупця) в таких справах, як правило, з'являються лише після застосування негласних методів.

Розділ КПК, присвячений негласним слідчим (розшуковим) діям, встановлює їхні підстави, порядок затвердження та використання результатів [3]. Згідно зі ст. 246 такі дії проводяться за наявності відомостей, які свідчать про підготовку чи вчинення злочину; рішення про їх проведення, як правило, ухвалює слідчий суддя, тоді як прокурор або слідчий готує постанову, що визначає обсяг, строки та спосіб їх проведення. У справах про обіг наркотиків найчастіше застосовують негласні дії, перелічені в таблиці 2 [3].

Таблиця 2

Типові негласні дії у справах щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів

Негласна дія	Нормативна основа	Типове застосування
Спостереження за особою, річчю або місцем	ст. 269 КПК	Фіксація «точок» збуту та періодичності угод
Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж	ст. 263 КПК	Отримання даних про домовленості, що ведуться в месенджерах
Зняття інформації з електронних інформаційних систем	ст. 264 КПК	Фіксація домовленостей, що передаються через електронні канали
Моніторинг банківських рахунків	ст. 269-1 КПК	Виявлення фінансових потоків, супутніх збуту
Контроль за вчиненням злочину	ст. 271 КПК	Контрольована закупка та контрольована поставка речовин

Негласна дія	Нормативна основа	Типове застосування
Виконання спеціального завдання	ст. 272 КПК	Тривале розслідування діяльності організованих груп
Використання конфіденційного співробітництва	ст. 275 КПК	Залучення конфіденційних співробітників у тривалих розслідуваннях

Ч. 3 ст. 271 КПК містить пряму заборону: під час підготовки та проведення контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати особу на вчинення злочину з метою його подальшого викриття, допомагати їй вчинити злочин, якого вона б не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, а також впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Речі й документи, здобуті в такий спосіб, не можуть бути використані в кримінальному провадженні [3]. Для справ про обіг наркотиків ця норма має вирішальне значення, оскільки контрольована закупка є базовим засобом доказування: участь слідчого в угоді допустима лише в межах створення можливості зафіксувати вже існуючий збут, а не в межах створення нового злочину. Результати негласних дій використовують під час доказування відповідно до ст. 256 КПК, а процесуальні документи, складені у зв'язку з їх проведенням, стають процесуальними джерелами доказів [3].

2.3. Обшук, експертне дослідження, запобіжні заходи

Обшук (ст. 234 КПК) у справах про обіг наркотиків часто проводиться на підставі ухвали слідчого судді (ст. 235) і спрямований на вилучення речовин, упаковок, вагових приладів та засобів зв'язку. Вагу вилученої речовини фіксують на місці за участю спеціаліста, а питання її виду, якості та кількості вирішує судово-хімічна експертиза. Підставою для призначення експертизи є обставини, що підлягають встановленню (ст. 242, 243 КПК). Висновок експерта (ст. 101) – один із ключових доказів у справі: суди під час

кваліфікації спираються насамперед на висновки експертів щодо виду наркотичного засобу та його маси [14].

Обрання запобіжного заходу в справах за ст. 307 КК визначається з урахуванням критеріїв ст. 178 КПК: ступінь суспільної небезпеки правопорушення, роль підозрюваного, його вік, стан здоров'я, сімейний стан, професія, доходи, можливі способи впливу на свідків або приховування доказів [3]. Тримання під вартою (ст. 183) та застава (ст. 182) обираються судом залежно від цих критеріїв; строки ухвали про тримання під вартою продовжуються відповідно до процедури, передбаченої ст. 184 КПК [3]. Зупинення розслідування (ст. 280) та розшук підозрюваного (ст. 281) застосовуються у випадках, коли підозрюваний переховується, а дотримання строків досудового розслідування (ст. 219) часто стає предметом судового оскарження [14, 15].

2.4. Завершення розслідування та інститути звільнення від відповідальності

Завершення досудового розслідування у справах про обіг наркотиків може мати три форми. Якщо відсутній склад кримінального правопорушення або наявна обставина, що виключає відповідальність, прокурор вносить клопотання про закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК), яке розглядає слідчий суддя. Якщо наявні підстави для звільнення від кримінальної відповідальності – зокрема добровільна здача речовини за ч. 4 ст. 307 КК чи звернення за лікуванням від наркоманії за ч. 4 ст. 309 КК, – прокурор вносить клопотання про звільнення, яке розглядає суд (ст. 285, 286 КПК) [2; 3]. У загальному випадку розслідування завершується складанням обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування (ст. 291) і направленням справи до суду [3].

3. Судовий розгляд: доказування умислу на збут та оцінка доказової бази

3.1. Доказування умислу на збут

Найскладнішим елементом доказування у справах за ст. 307 КК є умисел на збут. Згідно зі ст. 91 КПК мета вчинення кримінального правопорушення належить до обставин, які підлягають встановленню, а обов'язок доведення покладено на сторону обвинувачення (ст. 92) [3]. Верховний Суд України у 2021 році сформулював методичну позицію: про умисел на збут можуть свідчити і відповідна домовленість із особою, яка придбала речовину, і інші обставини – великий або особливо великий розмір, спосіб упакування та розфасування, поведінка суб'єкта, а також те, що особа сама речовини не вживає, але виготовляє та зберігає її [13]. Разом з тим Касаційний кримінальний суд наголосив: якщо висновок про умисел ґрунтується виключно на розмірі речовини, її упакуванні та розфасуванні, суд зобов'язаний дослідити обставини, за яких особа придбала речовину, зокрема чи залежало від її волі, який саме розмір опинився в її володінні [15].

Практичне значення цієї позиції полягає в тому, що маса вилученої речовини сама по собі не є достатньою підставою для винесення обвинувального вироку за ст. 307 КК: суд має з'ясувати спосіб придбання (купівля в одній угоді, отримання від невідомої особи, зберігання залишкової кількості) і лише потім робити висновок про наявність чи відсутність мети збуту. Оцінку таких доказів здійснюють відповідно до ст. 94 КПК, на основі внутрішнього переконання судді, сформованого під час дослідження доказів у їх сукупності [3]. Узагальнення практики судів першої інстанції свідчить, що саме правильність кваліфікації – вид речовини, її маса, наявність мети збуту – найчастіше стає предметом апеляційного та касаційного перегляду [14; 15].

3.2. Форми судових рішень і механізми оскарження

Суд, ухвалюючи вирок, вирішує питання, передбачені ст. 368 КПК; вирок має бути законним, обґрунтованим і мотивованим (ст. 370), його зміст визначено ст. 374 [3]. Справи про обіг наркотиків розглядаються у загальному порядку, а за наявності відповідних підстав – на підставі угоди про визнання винуватості, укладеної у порядку, встановленому КПК, коли покарання призначають у межах, узгоджених у цій угоді [3]. У справах про звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема за наявності підстав, передбачених ч. 4 ст. 307 та ч. Згідно зі ст. 309 КК суд ухвалює рішення про закриття кримінального провадження [2; 3; 18; 19].

Апеляційна інстанція перевіряє справу за підставами, визначеними ст. 409 КПК, серед яких – суттєві порушення вимог кримінального процесуального закону (ст. 412), зокрема порушення порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій, порушення строків, недопустимість доказів (ст. 87–89); погіршення правового становища засудженого на апеляції заборонено (ст. 421) [3; 15; 16]. Касаційна інстанція перевіряє законність і обґрунтованість судового рішення та, у разі встановлення порушень закону, скасовує його (ст. 438) [3; 15]. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду за 2023 рік містить узагальнені підходи до перегляду справ, у яких встановлено порушення процесуальних гарантій, зокрема порушення порядку затвердження негласних дій та використання здобутих ними доказів [15].

3.3. Статистичний зріз та міжнародний вимір

Обсяг судової роботи за цією категорією справ частково підтверджують загальні статистичні дані. У 2023 році в Україні зареєстровано 475,6 тисячі кримінальних правопорушень і засуджено 66,7 тисячі осіб за судовими рішеннями, що набули законної сили; зокрема, у Львівській області

зареєстровано 20,3 тисячі правопорушень – на 32,9 відсотка більше, ніж у 2022 році, – а за вироками судів притягнуто до відповідальності 4 961 особу [16; 20]. За даними узагальнення практики, у Бершадському районному суді на перше півріччя 2015 року справи про незаконний обіг наркотиків становили близько 1,1 відсотка всіх кримінальних проваджень, а предметом злочинів переважно були снотворний мак і коноплі [14]. Первинні статистичні дані публікуються на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора [21].

Міжнародний вимір процесуального розгляду справ про обіг наркотиків визначено нормами КПК, що регулюють міжнародне співробітництво та надання міжнародної правової допомоги: обсяг міжнародного співробітництва (ст. 542), порядок надання та отримання міжнародної правової допомоги (ст. 551–560), зокрема контрольовану поставку (ст. 569), а також створення та діяльність спільних слідчих груп (ст. 571) [3]. В умовах транснаціонального характеру організованого обігу наркотичних засобів застосування цих інструментів є важливим елементом протидії, що доповнює національні негласні методи [3; 9].

4. Проблемні зони регулювання та вектори його вдосконалення

4.1. Відсутність актуального стратегічного орієнтира. Стратегічний документ України у сфері протидії наркотикам (Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року) втратив чинність, а станом на 2024 рік новий акт не прийнято [6]. Водночас кримінально-правова та процесуальна сфери безперервно вдосконалюються: змінами 2018–2020 років введено інститут кримінальних проступків та спрощений порядок для окремих категорій проваджень [7; 17], змінами 2020 року переглянуто порядок оскарження рішень, дій і бездіяльності слідчого, дізнавача чи прокурора (ст. 304 КПК) [3; 7], а змінами 2023 року змінено санкції ст. 309–

311 КК [2; 8]. Асиметрія розвитку стратегічних документів і процесуального права створює невизначеність: суб'єкти наркополітики діють на основі загальних норм, без орієнтиру на актуальні пріоритети та індикатори. Зазначене зумовлює необхідність прийняття нового стратегічного документа, який, зокрема, закріпив би пріоритети протидії організованому обігу, принципи застосування негласних дій та індикатори якості досудового розслідування за цією категорією справ.

4.2. Ризик зловживання негласними методами. Заборона провокації злочину (ч. 3 ст. 271 КПК) – дієва гарантія, але її реалізація залежить від якості фіксації негласної дії: суд перевіряє відсутність провокації лише на підставі матеріалів оперативного підрозділу, а доступ до них обмежено ст. 222 КПК [3]. Напрямом розвитку є розроблення Верховним Судом критеріїв розмежування «створення можливості зафіксувати існуючий збут» та «провокація злочину, якого особа не збиралася вчинити» у справах про обіг наркотиків, зокрема щодо угод, що укладаються в інформаційному просторі, де дії учасників залишають цифровий слід в електронних системах (ст. 263, 264 КПК) [3; 15].

4.3. Баланс таємниці розслідування і права на захист. Таємниця досудового розслідування (ст. 222 КПК) у справах про обіг наркотиків є обґрунтованою, проте її надмірне використання – затяжне обмеження доступу захисту до матеріалів, пізнє надання копії обвинувального акта – неминуче призводить до повернення справи та порушення розумного строку розгляду (ст. 28 КПК) [3]. Практика місцевих судів засвідчує як дотримання строків призначення підготовчого засідання та судового розгляду, так і випадки їх порушення, що потребують системного контролю з боку апеляційних і касаційних інстанцій [14; 15; 16].

4.4. Розширення міжнародної взаємодії. Зростання частки транскордонних угод (дистанційні угоди, кур'єрські поставки через транзитні держави) потребує активнішого застосування інструментів контрольованої поставки (ст. 569 КПК) та спільних слідчих груп (ст. 571), а також покращення обміну даними про цифровий слід і узгодження підходів зі стандартами Європейського Союзу щодо захисту прав осіб, які вживають наркотики [3; 9; 11].

Висновки.

1. Процесуальне поле розгляду справ про незаконний обіг наркотичних засобів утворено нормами Кримінального кодексу України (ст. 307–311) та Кримінального процесуального кодексу України, зокрема розділом про негласні слідчі (розшукові) дії. Головні його риси – таємниця досудового розслідування, пріоритет негласних засобів збирання доказів і складність доведення мети збуту.

2. Позиція Верховного Суду України 2021 року щодо доказування умислу на збут – обов'язок дослідити обставини придбання речовини, коли висновок ґрунтується на її розмірі й розфасуванні, – є методичним стандартом для судів першої інстанції та апеляційних судів і має застосовуватися послідовно.

3. Регулювання в Україні незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів станом на 2024 рік характеризується відсутністю актуального стратегічного документа після закінчення строку дії Стратегії 2013 року: вдосконалення процесуального права (зміни 2018, 2020, 2023 років) відбулося без політичної рамки, що знижує передбачуваність рішень суб'єктів протидії.

4. Ризики зловживання негласними методами (провокація злочину, надмірний контроль спілкування) обмежені безпосередніми нормами КПК (ч.

3 ст. 271, ст. 87–89), проте їхня дієвість залежить від прозорості перевірки матеріалів оперативного підрозділу та встановлення Верховним Судом критеріїв розмежування.

5. Пріоритетними напрямами вдосконалення регулювання є прийняття нового стратегічного документа, удосконалення порядку перевірки даних, отриманих з електронних інформаційних систем, розширення міжнародної правової допомоги (контрольована поставка, спільні слідчі групи) та систематизація судової практики перегляду справ за ст. 307–311 КК.

Література

1. Конституція України, ухвалена Верховною Радою України 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к-96 (дата звернення: 15.11.2024).

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 234-VI (чинна редакція, зокрема зі змінами від 22.11.2018 та 23.08.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-13 (дата звернення: 15.11.2024).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (чинна редакція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 15.11.2024).

4. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 15.02.1995 № 60/95-ВР. URL: https://ips.ligazakon.net/document/Z950060 (дата звернення: 15.11.2024).

5. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KP000770?an=627 (дата звернення: 15.11.2024).

6. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 № 735-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-р (дата звернення: 15.11.2024).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»: Закон України від 17.06.2020 № 720-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-20 (дата звернення: 15.11.2024).

8. Кримінальний кодекс України: стаття 309 (редакція 2023 року, з урахуванням Закону України від 23.08.2023 № 3342-IX). URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_309/ (дата звернення: 15.11.2024).

9. World Drug Report 2024: United Nations Office on Drugs and Crime. URL: https://www.unodc.org/unodc/data-and-analysis/world-drug-report-2024.html (дата звернення: 15.11.2024).

10. UNODC World Drug Report 2024: Harms of world drug problem continue to mount amid expansions in drug use and markets: прес-реліз від 26.06.2024. URL: https://reliefweb.int/report/world/unodc-world-drug-report-2024-enarzh (дата звернення: 15.11.2024).

11. EU Strategy for Reducing the Illegal Production of and Demand for Drugs and Drug Use and Harm to Health: Council Decision of 11 December 2012 (2012/C 368/01) // Official Journal of the European Union. 2012. C 368. P. 1–7.

12. United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances (Vienna, 1988). URL: https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/illicit-trafficking.html (дата звернення: 15.11.2024).

13. Верховний Суд пояснив, що може свідчити про умисел на збут наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів: прес-реліз від 23.07.2021. URL: https://oda.court.gov.ua/sud4813/pres-centr/news/1156515/ (дата звернення: 15.11.2024).

14. Узагальнення судової практики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення (ст. 305–327 КК України) / Бершадський районний суд Вінницької області, 04.11.2015. URL: https://court.gov.ua/sud0202/info/215590/ (дата звернення: 15.11.2024).

15. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (2023 рік). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_2023.pdf (дата звернення: 15.11.2024).

16. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях (2023 рік) / Верховний Суд України. URL: https://www.supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf (дата звернення: 15.11.2024).

17. Власова Г. П. Процесуальні особливості досудового розслідування кримінальних проступків // Київський часопис права. 2022. № 2. С. 154–158. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2022.2.23.

18. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення: стаття (2024). URL: https://www.lsej.org.ua/11_2024/164.pdf (дата звернення: 15.11.2024).

19. Соціальна обумовленість звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення: стаття (2024). URL: https://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2024/59.pdf (дата звернення: 15.11.2024).

20. Львівщина в цифрах. 2023: статистичний збірник / Державна служба статистики України. URL: https://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/help/pb_fig2023/chapter_2_8.html (дата звернення: 15.11.2024).

21. Статистика / Офіс Генерального прокурора України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/statistika (дата звернення: 15.11.2024).